

Između Drvara i Une

(februar - mart 1944)

Januar 1944. godine je završio čistog neba, ali s neokopnjelim snijegom, i februar je tako počeo u vedri utorak, sa suncem. A zatim će zaredati vjetrovi, susnežice i kiše, pa vjetrovi i snijegovi. Zajužit će tek 29. februara. Onoga je februara u zonama kretanja 1. brigade* sunca, u oblačnim procjepima, bilo 10 dana. Kišilo je, uglavnom redovno s burom, bez kiše, bez sunca i snijega, tri dana. Godina je bila prestupna, februar produžen za peti utorak. U taj prestupni februar je 1. brigada ušla uvećana za oko 130 boraca iz prekomorskih brigada. Bili su to uglavnom Hrvati i Slovenci iz krajeva koje su do rata držali Talijani, i internirani Crnogorci - dijelovi 1. i 2. prekomorske brigade. Prva grupa prekomoraca u 6. diviziju je došla 1. februara (295 boraca sa 260 pušaka i 4 puškomitraljeza) 80 ih je došlo 25. februara, a 15. marta još 16. Od njih 391, iz 6. divizije je 10 Crnogoraca otišlo 27. februara u crnogorske jedinice.

Prva grupa prekomoraca je 1. brigadu zatekla u selima Potkraj, Sokolac i Draganić, gdje je brigada, ne upuštajući se u veće borbene akcije, zatvarala prilaze slobodnoj teritoriji od okupiranog Jajca, povezana s 3. ličkom brigadom, koja je ponovo oslobodila Mrkonjić-Grad. U jedinice 1. proletarskog korpusa tada je raspoređeno oko 1700 Prekomoraca.⁹⁴⁴⁾

Osim prekomoraca, onog februara, a zatim i u martu, u jedinice 6. divizije u tri navrata su se svrstavale i ličke omladinke: 60 ih je došlo 21. februara, 19. marta 38, a zatim 21. marta još 60. Uoči martovske popune u brigadama i drugim jedinicama 6. divizije bilo je 285 žena. Znatno broj ih je do tada već poginuo. Krajem marta 1943. u 6. diviziji je bilo 320 žena, 35 više nego 15. marta 1944, ili: 95 više nego 20. februara 1944. S trećom »ženskom popunom« iz Like, 21. marta 1944. godine, 6. divizija je imala 383 žena. Jedna trećina ih je od toga broja u 1. brigadi.

U februaru su u diviziju dolazili i pojedinačno dobrovoljci iz Like, (njih desetak), a došla je i grupa od 17 bjegunaca iz domobranstva (18. februara). Sve učestalije su prebjegavali u diviziju i bivši crvenoarmijci koji su se 1942. u zarobljeništvu priključili njemačkim snagama. Ukupno je od kraja novembra 1943. do sredine marta 1944. došlo 578 boraca, među njima i 3 apotekara. U 1. brigadu prvi apotekar je došao 28. januara, bila je to korčulanska partizanka Marinka Arnerić. Za nju Marin Cetinić, organizator ustanka na Korčuli, tvrdi da je »najlepše što je Korčula mogla dati«. Kad ne bi bilo gubitaka i drugih oblika osipanja, divizija bi 21. marta 1944. godine imala više od 4330 boraca, podoficira,

⁹⁴⁴⁾ Albert Klun, *Prekomorci u narodnooslobodilni vojni*, Kopar 1976, 40.

oficira i komesara. Na žalost, put 6. divizije je bio označen grobovima. A kako je to bila kadrovska divizija, bilo je i kadrovskeg osipanja. Divizija je 21. marta imala ukupno 368 i borca (2793 vojnika, 698 podoficira i 191 oficira).

i

Glavnina 6. divizije je kraj zime i početak proljeća provela u drvarskom kraju, povremeno na borbenim izletima u istočnoj Lici i sjevernoj Dalmaciji. Tada je i Vrhovni štab u Drvaru, gdje je maršal Jugoslavije Josip Broz Tito stigao, napustivši barake kod željezničke stanice Potoci, u zoru 28. januara. Prije odlaska u Drvar, Vrhovni komandant je upravo 1. i 2. brigadi 6. divizije povjerio zadatak da, odmarajući se u široj prostoriji privremenog »glavnog grada«, ujedno bdiju i nad sigurnošću centralnih rukovodstava narodnooslobodilačkog pokreta i NOVJ. O pokretu 1. brigade za Drvar odlučeno je prije 28. januara, ali je brigadi naređenje preneseno tek 1. februara. Pokret je počeo 2. februara. Toga dana je iz divizijske bolnice, koja je vlakom od Potoka prevezena u Drvar, 19 boraca poslano u Liku, da bi odatle bili upućeni na liječenje u južnu Italiju (to su prvi borci 6. divizije u savezničkim bolnicama).

Dok su se od 26. do 31. januara bataljoni odmarali i pripremali za pokret, u selima njihovog razmještaja, u Potkraju, Sokolcu, Draganiću i Gerzovu, u planinskim selima na južnim padinama Lisine i sjevernim obroncima Vitoroga, tamo gdje je četnikovanje Uroša Drenovića ostavilo dosta traga, a bilo je još i ne baš sasvim razbijenih četničkih grupa, kulturna ekipa 6. divizije, uz značajnu pomoć bataljonskih dramskih amatera i kulturno-prosvjetnih odbora, priređuje vanredno uspješne priredbe.

U Drvar šu 1. i 3. bataljon prispjeli sa štabom divizije, u 7 sati 5. februara, a 2. i 4. bataljon tada su tek bili na maršu od Draganića i Gerzova prema Vrbljanima i željezničkim stanicama Potoci i Ovčara. Kompletne brigade je doputovala u Drvar malim partizanskim vlakom do večeri 6. februara. Dva bataljona su smještena u Šipovljanima, a dva u Trnjaku i Trninić-Brijegu. Tu se brigada od 7. do 11. februara »odmarala i sređivala«, da bi 9. februara iz svojih redova izdvojila krajnje iznurene i onemoćale - bilo ih je iz 1. i 2. brigade 25 - koji će biti poslani u Liku, na oporavak i rad u pozadini, na poslovima priličnim njihovoj fizičkoj sposobnosti.

Dva su razloga za razmještaj brigade u drvarskom kraju: prvenstveno, osiguranje Drvara, gdje su u ono vrijeme bile sve centralne institucije narodnooslobodilačkog pokreta s maršalom Jugoslavije Josipom Brozom Titom na čelu, a osim toga - što je zaista bilo potrebno - da se jedinice »odmore i srede«. Dakako, kao[^] uvijek, vrijeme »odmaranja i sređivanja« nije isključivalo manje ili krupnije diverzije u neprijateljskom rasporedu. A uoči proljeća 1944. godine takvih akcija je bilo naročito mnogo. Tada su u bataljonima formirane udarne i izviđačke grupe, koje su učestalo prodirale na okupirani teritorij, sačekivale njemačke grupe i uništavale ih, ili su postavljale zasjede i onemogućavale njemački saobraćaj na komunikaciji Bihać - Lapac - Srb - Knin. Svi dijelovi brigade su prikupljeni u okolini Drvara do večeri 6. februara, a već 8. februara su »upućene u akciju diverzantske grupe prema Licik«.

U operacijskom dnevniku štaba 6. divizije piše da su te grupe vodili obavještajni oficiri.

Naročito uspješna je bila udarna grupa Rade Đape. Politički delegat te grupe bio je Dane Medić. Obojica su iz Doljana. I borci njihove udarne grupe su uglavnom rasli na lijevoj obali Une; dobro su znali onaj kraj. Ponajčešće su u toj udarnoj grupi bili Rade Jeličić, Jovo Obradović, bombaš Maričić, Stojan Trtica, Božo Boka...

S Đapinom udarnom grupom 8. februara je u akciju krenuo i obavještajni oficir 1. brigade Nikola Đurđević. Lukavi Đurđević, sklon da se svom rodnom Drvaru predstavi nekim podvigom, nije znao da mu je to posljednja akcija s borcima 1. brigade. Tek što stigne natrag u Drvar, bit će s Perom Oreščaninom, Nikolom Mazinjaninom, Momčilom Cvjetićaninom, Đurom Obradovićem, Jovom Čuićem, Jovom Ožegovićem, Jovom Popovićem, Dokom Rapajićem i sa još nekoliko boraca upućen na školovanje u SSSR, kamo će stići tek u jesen, dugo zadržavani na putu preko Italije, Afrike i Perzije.

Đapina grupa izabrala je selo Osredke za zasjedu. Rečeno im je da Nijemci, i zbog pljačke, i zbog izviđanja, učestalo dolaze u selo. »Smjestili smo se kod crkve, u popov stan, jer je ovo bilo najpogodnije mjesto za zasjedu«, piše komandir udarne grupe Rade Đapa.⁹⁴⁵ Dolazak njemačke patrole je najavio neki seljak: »Švabe idu kroz Klanac, oteše mi konja!« Kad je njemačka kolona ušla u selo, stala je dosta daleko od popovog stana. Iz kolone se izdvojio podoficir (po Đapinom zapisu oficir) s četvoricom vojnika. Jedan od tih je nasumce ispalio kratak rafal iz automata, na što je mitraljezac udarne grupe Rade Jeličić, jedini od Đapinih udarnika koji neće dočekati pobjedu, povukao obarač svog puškomitraljeza. Ispalio je samo jedan metak, jer se drugi zaglavio. Zatim je pucao Đapa. Nije pogodio u cilj, ali je oficir ispustio automat i dao se u bijeg. Rade Jeličić i njegov pomoćnik Stojan Trtica su za to vrijeme otklonili kvar na mitraljezu.

Đapa je odjurio do automata, zgrabio ga i vratio se u zaklon. Uto, eto njemačkog podoficira natrag. I ovoga puta prati ga nekoliko vojnika. On visoko digao ruku s bijelom maramicom. Krupnokosti Đapa, šutljiv i silovit karakter, od onih koji mnogo ne prezaju, ako su se već opredijelili, iskočio je iz popovog stana kroz prozor. Kasnije će reći da je pomišljao na zamku, ali ponashao se kao da ide po sigurne zarobljenike. Obavještajac Đurđević, svikao da bude sumnjičav i onda kad nema uočljivih razloga za veliki oprez, kaže momcima da uzmu Švabe na nišan. Đapa je dugim koracima išao u susret Nijemcima. Činilo se da mu podoficir pruža ruku, a - uistinu - to se on mašio automata, koji je prethodno uzeo od nekog svog vojnika. No, ni Đapa nije bio naivan, mada se činilo da naivno ulazi u stupicu. Prije nego što je podoficir išta učinio, Đapa je u njega pucao. Zapucao tada i Nijemci i partizani. Kolona koja je bila zastala na ulazu u selo, nije ni pokušala da pomogne svojoj grupi pred popovim stanom. Iz njemačke grupe koja je pokušala bijelom maramicom obmanuti udarnu grupu »Marka Oreškovića« poginula su tri vojnika i podoficir. Rade Đapa je lakše ranjen. Uveče, iz kolone

⁹⁴⁵⁾ Rade Đapa, Udarne grupa u akciji, zbornik sjećanja, Prve iskre, *Doljani u NOB*, Zagreb 1961, 303.

koja je bez mnogo reda napustila selo, iskrala su se tri Rusa i s oružjem se predala udarnoj grupi.⁹⁴⁶¹

Iz sela u neposrednoj okolini Drvara, Šipovljani, Trninić Brijeg i Trnjak, brigada je po vrlo ružnom vremenu, 11. februara, poslana prema Grahovu, kako bi pojačala položaje ispred pet bataljona njemačke 1. brdske divizije, koji su sa dvije četničke brigade takozvanog 1. bosanskog korpusa izvršile napad s linije Otrić - Knin - Vrlika u namjeri da se preko Bosanskog Grahova (glavnina) i Tiškovca (manje snage) probiju u Drvar. Bataljoni 1. brigade su na jugu od Drvara zaposjeli položaje u zoni sela Resanovci i Zebe, nekoliko kilometara sjeverno od Grahova, a na zapadu na dominantnim položajima nad desnom obalom Une kod Ličkih i Bosanskih Osredaka, gdje će do okršaja učestalije dolaziti poslije 15. februara, kad se pukovi 1. brdske divizije iz Dalmacije počnu pomjerati prema Bihaću, na putu za Slavoniju. Na zapadnim prilazima Drvaru tada je bila raspoređena i 2. brigada 6. divizije. Dva engleska oficira, koji su 13. februara obišli položaje 1. brigade, vrativši se u Drvar, s mnogo su hvale - i s uočljivim pretjerivanjem - pričali kako su dva bataljona Ličana suzbili 2000 neprijateljskih vojnika u sudaru kod Bosanskog Grahova.⁹⁴⁷¹

U februaru i martu nije bilo, mjereno s prethodnim razdobljima, mnogo marševa, manevara i bojeva, ali je brigada u ovom pretproljetnom vremenu - uglavnom po udarnim grupama ili četama, rijede u bataljonskim cjelinama, a samo jednom u punom sastavu - neprestano na položajima, u izviđanjima, na zadacima »uznemiravanja neprijatelja u prolazu«, u manjim prepadima, u zasjedama...⁹⁴⁸ Na inicijativu skojevskog rukovodstva,⁹⁴⁹¹ a i po direktivi divizijskog i brigadnog vojno-političkog rukovodstva, u brigadama su osnovane (ili će biti osnovane kad to prilike budu nalagale) udarne grupe, zvane i »heroj grupe«,⁹⁵⁰¹ koje su išle u akcije u znaku takmičenja za već najavljeni Drugi kongres Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije.⁹⁵¹¹

Kao brigadna cjelina, bataljoni će od dolaska u drvarski kraj pa do kraja marta nastupati samo jednom, a inače - kao što je to kazano i u izvještaju skojevskog komiteta 1. brigade - »brigada drži veliki prostor, pa su bataljoni daleko jedan od drugog na položaju«.⁹⁵²¹

Izvještavajući ličko partijsko rukovodstvo o tome kako »smo prošli kroz napore marševe od Like za Bosnu i kroz samu Bosnu« - divizijski komitet piše: »U svim tim poteškoćama naši borci držali su se sjajno i tako podigli ugled naše Like na dostojnu visinu«.⁹⁵³¹

Čak ni danomice loša prehrana nije poremetila dobro raspoloženje, ili ga barem nije poremetila tako da bi borbeni moral bio potisnut. Od dolaska u Drvar, odnosno na položaje Resanovci - Drvar i Srb -

[^] AVII, 797, 32-1/2.

^{M7>} Isto. 14-25/2.

^{***>} Zb. NOR, IX/5, 789.

^{949>} Po onovremenoj ocjeni divizijskog partijskog komiteta, SKOJ je u diviziji bio tako organiziran i tako je djelovao da skojevsko »rukovodstvo 1. brigade odskae od ostalih«. (Zb. NOR, IX/5, 789).

^{950>} AVII, 797, 32-1/2.

^{951>} Zb. NOR, IX/5, 789.

^{952>} Isto, 739.

^{953>} AVII, 797, 1-4.

Osredci - Trubar - Drvar do 3. marta borci ni jednom nisu imali priliku da se najedu. Iz dana u dan prehrana je »vrlo slaba« i »dosta slaba«, odnosno »nije dovoljna« i »nije dobra«. ⁹⁵⁴ Poslije jedne intervencije iz Vrhovnog štaba, borci su 3. marta dobili pristojan obrok, 4. marta već je bio nešto slabiji, a onda - kao i svih februarskih dana - neprestano je unošeno u bojnu relaciju: »Ishrana vrlo slaba!«. Načelnik intendantskog odsjeka Vrhovnog štaba Mitar Vujović je 25. februara pisao štabu 5. krajiškog korpusa o tome kako borci 6. divizije gladuju, pa je čak, »radi poboljšanja ishrane 6. i 9. divizije«, naredio da se osigura »sledeća tablica sledovanja

Hljeba: sedamsto pedeset grama,

Mesa: tri stotine grama,

Pasulja: sto pedeset grama ili

Brašna isto kao pasulja,

Krompira: četiri stotine grama,

Masti: dvadeset grama.

Soli: petnaest grama«. ⁹⁵⁵

No, uzaludne su bile tablice sledovanja i pritisci na intendante, uzaludno je iz Vrhovnog štaba pisano da se skreće »najozbiljnija pažnja načelnicima intendatura korpusa da obavezno osiguraju propisane količine hrane«, uzaludno im je ponavljano »da će lično biti odgovorni... ako se borbena sposobnost jedinica umanju slabom ishranom«. Krajevi u kojima su s kraja zime i u proljeće 1944. godine bili bataljoni 1. brigade 6. divizije bili su toliko puta paljeni i pljačkani da se više od onog naroda nije moglo ama baš ništa dobiti. I partijski komitet 6. divizije je, javljajući CK KPJ o gladi, pisao: »Nalazimo se na terenu koji je iscrpljen i ne možemo se pomoći«. ⁹⁵⁶ Još u novembru, kad su divizijske kolone prvi put prolazile kroz ovaj kraj, na putu u sastav 1. proleter-skog korpusa, često se u koloni čulo: »Slabo zapinje komuša, neće biti novake«. ⁹⁵⁷

Vrhovni štab je nastojao organizirati dobavu hrane iz bogatijih zona slobodne teritorije, pa je 15. marta, »zbog ljute nestašice hrane u Bosni«, tražio od Glavnog štaba Hrvatske »da se organizuje prebacivanje hrane sa sektora VI korpusa (Slavonija) preko Save na Motajicu«. ⁹⁵⁸ Na žalost, u proljeće 1944. iz Slavonije je bilo nemoguće prevesti hranu u Bosnu zbog prisustva jakih njemačkih snaga duž pruge i ceste Zagreb - Beograd. I ono što su borci dobivali, mada i malo po količini i slabo po kakvoći, bilo je nabavljano uz velike teškoće, tako da je u Vrhovnom štabu partizanskim intendantima razložno davana visoka ocjena, jer samo »dobra volja, partizanska energija i privrženost borbi« omogućuju »da je kadar ove vojne struke kako-tako rešavao i otpisivao svakodnevnne poslove«. ⁹⁵⁹

Zahvaljujući snalažljivim intendantima, u aprilu će ishrana boraca 1. brigade biti nešto bolja, tako da su toga mjeseca objedi »slabi« i »vrlo

⁹⁵⁴> Isto, 14-34-2.

⁹⁵⁵> Zb. NOR, 11/12, 163.

⁹⁵⁶> Zb. NOR, IX/5, 799.

⁹⁵⁷† Todor Radošević. Od Perušića do Bugojna, *Šesta divizija*, 46.

⁹⁵⁸> Zb. NOR, 11/12, 163.

⁹⁵⁹> Isto, 451.

slabi« 16 dana, 2 dana su »dobri«, a 12 dana »prilični«. ⁹⁶⁰ I Centralnom komitetu je u aprilu pisano da je »ishrana vrlo slaba« i da je »fizička kondicija boraca popustila«. ⁹⁶¹

Poslije žestokog sudara s Nijemcima i četnicima 11. februara, do 1. marta većih okršaja nije bilo. U akcijama su samo udarne grupe, češće kao desetine, nego kao vodovi ili čete, mada su prepadi na neprijatelja vršeni i u četnom sastavu, kao na primjer 16. februara, kad je četa Nikole Pavkovića napala Nijemce u Kunovcu. Nije bilo dana a da štabovi bataljona nisu slali »manje grupe u napad na neprijatelja i hvatanje bandita«. ⁹⁶² U tim akcijama brigada nije imala gubitaka.

Veća borba je vođena u noći 29. februara i 1. marta. Jandre Žunić i Janko Dimić su te noći s 2. bataljonom izveli vrlo uspješnu akciju u Kunovcu. Istakla se četa Miloša Todorića i Petra Maljkovića. Štabu brigade je javljeno da je poginulo 15 Nijemaca, a ranjene nitko nije brojao. Bataljon se vratio s četiri zarobljena Nijemca, ali i sa četvoricom mrtvih i šestoricom ranjenih boraca. Već sutradan od ranjenika je jedan umro.

Druga veća borba u martu vođena je u sjevernoj Dalmaciji. Bila je to akcija »Božidara Adžije« i »Matije Gupca«, koje je zamjenik komandanta Dragan Rakić 12. marta poveo u borbu protiv četnika u rajonu Plavno - Bender - Oton. Bila je to prava trka za četnicima, koji su tek ponegdje pružali sporadičan otpor. »Gonjenje se zaustavilo zbog velike zime i snijega«. ⁹⁶³ U Otonu je oko 120 četnika pokušalo da pruži organizirani otpor, ali su razjureni ostavivši u selu tridesetoricu poginulih. Tu je jedan od četnika zarobljen. Iz 3. bataljona je poginuo jedan borac, a iz 4. jedan je ranjen.

I dijelovi 1. bataljona su 13. marta bili u borbi: četa Đoke Jovanića Malog Đoke je na putu iz Mazina kod Zaklopca naletjela na grupu Nijemaca i četnika. Nijemci nisu uspjeli da s bojišta izvuku 9 poginulih. Krntijaši su u tom sudaru izgubili jednog od najpopularnijih Dalmatinaca u brigadi, Danka Surića.

Treći i 4. bataljon su se vratili iz Dalmacije 14. marta, a već 17. marta je kompletna brigada upućena u pravcu Bender - Prljevo - Pribudić. Četoici su i ovoga puta bježali bez znatnijeg otpora, ali su odsudnu bitku dali u Otonu 18. marta. Tu je brigada imala 6 ranjenih. Borbe s četnicima su vođene i tokom dva naredna dana, a 21. marta brigada se sudarila s Nijemcima. Štabu divizije je javljeno da neprijatelj »ima 150 mrtvih i ranjenih«, a da je brigada imala 3 mrtva i 12 ranjenih. O zarobljenima su sačuvani različiti podaci. Uglavnom, bilo je zarobljenih i Nijemaca i četnika. Novi komandant 3. bataljona, Miloš Canković, u svoj dnevnik je unio podatak da se samo njegov bataljon kod Radljevca sukobio s 300 Nijemaca i da je u tom sukobu »neprijatelj imao dosta gubitaka«. Komesar brigade Bogde Vujnović je posebno zapamtio jednog Nijemca koji je zarobljen na Kiti iznad Bendera.

Dr Lavoslav Kraus koji je od 27. februara rukovodio sanitetom 1. brigade, ⁹⁶⁴ razgovarao je na njemačkom sa zarobljenikom. Vujnović o

⁹⁶⁰ < AVII, 797, 14-34/2.

⁹⁶¹ > Zb. NOR, IX/5, 791.

⁹⁶² > AVII, 797, 14-32/2.

⁹⁶³ > Jure Brmbolić, Proglašenje divizije proleterskom, veliko priznanje Maršala Tita, zb. *Sesta proleterska divizija*, 265.

⁹⁶⁴ > Mladen Šikić je postavljen za šefa internog odjeljenja divizijske bolnice.

tome: »Pozivali smo ga da stupi u partizane, da nađe za sebe izlaz iz mučne situacije u kojoj se nalazi njegova zemlja, koja naprosto mora izgubiti rat. On je odgovorio da Njemačka zaista može izgubiti ovaj rat, ali da rat ne može izgubiti Hitler, da će se on već nekako snaći i iz svega izaći kao pobjednik. O ovom fanatizmu smo razmišljali i borbama objašnjavali, na primjeru ovog zarobljenika, da kraj rata nije blizu, da će se Nijemci boriti fanatizirano i sve dok njihova oružana sila ne bude do temelja razorena... «

Bogde Vujnović, također, ima zapisan podatak da je na Kiti smrtno ranjen komandir jednog voda Stojan Jović, uvijek primjeren u pitanjima karaktera i borbenosti, naočit i uvijek detaljno uočljiv, od onih koje pamte borci i starješine. Vujnović o tome: »Njegovom smrću, kao i svakom drugom prilikom kada odlaze uzorni borci, njegova je jedinica, bataljon i cijela brigada, ostala umanjena za jednog požrtvovanog i savjesnog borca«.

Poslije borbe s Nijemcima, brigada se 22. marta vratila u rajon Resanovci - Trubar - Osredci - Cvjetnić. Tada se, naime, saznalo da Nijemci pripremaju zračni desant na Drvar, pa je diviziju trebalo rasporediti oko glavnog grada slobodne teritorije. Komandant 6. proleterske divizije je 21. ili 23. marta u Vrhovnom štabu obaviješten o mogućem desantu. Dok je Jovanić razgovarao s načelnikom Vrhovnog štaba Arsom Jovanovićem, ušao je i Tito: »Raportirao sam mu zašto sam došao, a drugovi su objasnili kakav su mi dali zadatak. Tito me je zapitao koju sam brigadu odredio za Drvar, na što sam odgovorio: 'Drugu, družu Maršale.' Potom mi je drug Tito govorio kako treba tući desante još dok su u zraku, zatim brzo i energično napadati čim se spuste i ne dozvoliti da se srede. Čim sam se vratio u Štab naredio sam da se Druga brigada iz rajona Trubara prebaci u Drvar, s tim da dva bataljona sačekaju na položajima dok ih ne smijeni 1. brigada«.⁹⁶⁵

Izvjestni podaci o borbama 1. brigade U tom razdoblju izneseni su u prvoaprilskom izvještaju sekretara skojevskog komiteta brigade Danje Skendžića:

»Učešće SKOJ-a u vojničkom sektoru postavljeno je na bazi takmičenja. Disciplina, kako se konstatovalo na savjetovanju, najbolja je u III bataljonu naše brigade, a borbenost kod I bataljona naše brigade. Ovog puta su se omladinci takmičili pred II kongres (USAOJ-a) tko će više ubiti neprijateljskih vojnika. Tako je naš III bataljon u toku ovog pretkongresnog takmičenja ubio 27 neprijateljskih vojnika, 5 zarobljeno, 3 puške, 100 metaka, 2 uniforme, 2 čebeta i druga sprema, dok II bataljon je ubio 50, 40 ranio i uništio 2 kamiona, razrušen jedan most kojim je neprijatelj saobraćao. Također, skojevci prateće čete okupili su omladinu po pitanju sklapanja i rasklapanja bacača, tako da se uspelo rasklopiti bacač u roku od 8 sekundi, rasklopiti i sklopiti, natovariti i rastovariti za jedan minut. Još se uvijek preko SKOJ-a radi na tom usavršavanju rukovanja oružjem novih drugova«.⁹⁶⁶

U bojnoj relaciji 1. brigade (rekonstrukcija zbivanja, pisano 1945. godine) spomenuta je i jedna borba (o kojoj nema podatka u ratnoj divizijskoj bojnoj relaciji): napad na Nijemce 28. februara. U cik zore toga

⁹⁶⁵) Đoko Jovanić, n.d. 596.

⁹⁶⁶) Zb. NOR, IX/5, 740.

dana »Matija Gubec« je postavio zasjedu pored velike, oštre i za zamku pogodno okuke na cesti Donji Lapac - Bihać između Kruga i Nebljusa, na zapadnim padinama 733 metara visokog Popovića-vrha, Đuro Drobac, žestoko kritikovan zbog navodnog nesnalaženja u borbama vođenim početkom januara, ovoga je puta »Matiju Gupca«, odvođeci ga 55 kilometara dalje od privremene baze u Osredcima, uveo u pohvalu štaba divizije. Padala je krupna, hladna kiša, duvao sjevernjak. Ružan dan, i zamorani poslije dugog marša. Tek što su borci polijegali, svaki iza prirodnog zaklona, u 6 sati od Donjeg Lapca je, na putu za Bihać, naišla motorizirana kolona dijelova 1. brdske divizije: osobna kola ispred 18 kamiona, od kojih su 4 vukla prikolicu. Kad je čitava kolona ušla u zasjedu, otvorena je mitraljeska i puščana vatra po kamionima. Neki borci su bacali bombe, od Nijemaca otete ubojite hand-granate s dugim drvenim drškama. Kamioni s čela kolone su pobjegli. Limuzina je rafalima izrešetana i zapaljena. Na začelje kolone, kamione s prikolicama, izvršen je juriš. Kamioni s prikolicama su zaplijenjeni, ali kako ih se nije moglo izvući, kao ni benzin kojeg su prevozili, jer je javljeno da od Lapca nadolazi nova, znatno veća njemačka motorizirana kolona, svi su s teretom zapaljeni.

Dok je »Matija Gubec« kod Popovića-vrha palio kamione i prikolicu, 8 kilometara južnije, također na cesti D. Lapac - Bihać, u zoni Lapackih Korita, na serpentinama bezimene kote 673, u zasjedi je njemačku motorizaciju sačekivao »Pekiša Vuksan«. Po dogovoru s »Gupcem«, prva grupa je bila propuštena i »Gupcu« prepuštena, a druga grupa je bila kolona duga 7 kilometara: čelo te kolone je ulazilo u Korita kad je začelje napuštalo Donji Lapac. Komandant bataljona je naredio komandirima četa da strpljivo čekaju i da organizirano, odjednom, na dogovoreni znak, napadnu začelje kolone - posljednjih šest kamiona. U napadu se posebno istakla četa pod komandom Muse Dejanovića i Steve Uzelca. Njih dvojica su »bili veoma uporni u borbi« i »prvi su jurišali na neprijateljske kolone ispred svoje čete«.

Računalo se, s uočljivim pretjerivanjem, da je 28. februara između Donjeg Lapca i Kruga ubijeno i ranjeno oko 150 njemačkih vojnika. »Pekiša Vuksan« i »Matija Gubec« su imali 6 poginulih (1 je umro na putu za bolnicu) i 4 ranjena. Zarobljena su 3 Rusa i 3 Nijemca.

Na žalost, akcije udarnih grupa nisu, ili uglavnom nisu, unesene u sačuvane izvještaje. Tako o njima znamo uglavnom iz poslijeratnih opisa i po krhotinama sjećanja u kojima i ne pokušavamo tražiti precizne podatke o licima, vremenu i geografiji.

Valja imati na umu da su jedinice 6. divizije prvih mjeseci borbi u Bosni, i oko Travnika, i na drumu Mrkonjić-Grad - Glamoč i u drvarskom području, kao što to onih dana piše »za divizijski komitet« Nikola Pejnović, bile »bez vidljivijeg plijena kako bismo naše borce snabdjeli sa potrebnim odjevnim stvarima, a naročito u vunanim predmetima kao što su čarape, rukavice i maje«, dok »u Bosni bjesni čiča zima te su tako naši borci izvrgnuti nepovoljnim vremenskim nepogodama«. ⁹⁶⁷

U takvim »nepovoljnim vremenskim nepogodama« udarne grupe su svakodnevno ulazile u rajone njemačkog razmještaja. Već spominjana grupa Rade Đape imala je zapažen uspjeh na pola puta između Srba

i Donjeg Lapca, kad je postavila zasjedu »u toku noći na samoj okuci puta na Dabinoj strani«. Te noći udarnu grupu 1. bataljona je od Lapca, raspoređena prema Doljanima, štitila 1. četa »Marka Oreškovića«. Noć je bila bez snijega, s mnogo oštre bure. Bilo je teško čekati tri sata iza zidova, na takvoj hladnoći. U osvit, naišla je njemačka kolona; išla je od Brotnje prema Doljanima. »Prolazi pored samog zida, skoro na dohvatu cijevi našeg oružja. Prebrojili smo ih. Ima ih ukupno 30. Kočijaš bezbrižno pjevuši tjerajući konje, dok se ostali kreću odostrag. Ranije smo se dogovorili da prvo upotrijebimo bombe. Kad se kolona izdužila upravo na širini našeg položaja, poletjele su naše bombe, a zatim rafali iz ostalog oružja. Nemoguće je opisati paniku koja je nastala među preživjelim neprijateljskim vojnicima... Zarobili smo 11 neprijateljskih vojnika, a prebrajali 18 mrtvih. Samo komandir voda uspio je pobjeći natrag prema Brotnji...⁹⁶⁸⁾

Napadajući iz zasjeda, s mnogo umještosti i lukavosti, pri čemu je, dakako, presudna bila odlučnost, udarne grupe su ulazile u okružaje i s većim neprijateljskim kolonama. Jednu takvu kolonu »heroj grupa« 1. brigade je sačekala na Vrtlinama iza zida 20 metara nad cestom. Na čelu kamionske kolone sporo je išao putnički automobil. Kad je već stotinjak metara prošao zasjedu, auto se zaustavio. Izlazi oficir, uzima dogled, osmatra. Puškomitraljezac na šarcu, Rade Jovičić, kratkim rafalom »oborio je njemačkog oficira u kanal pored ceste, dok se automobil ubrzo našao u plamenu. Ovo kao da je bio signal za ostale. Bombe su poletjele na kamione koji su išli ispred nas pokriveni ceradama. Dešavalo se da se bombe zadrže na samim ceradama koje su se nekoliko sekundi kasnije raspadale od eksplozije. Napadnut iznenada iz neposredne blizine, neprijatelj se nije mogao snaći... « Ipak, u zasjedi se dugo nije smjelo ostati. »Ostavljaajući kaos na cesti«, udarna grupa se spretno povukla osmatrajući iz daljine kako na Vrtlinama gore kamioni.

Kao i minule jeseni na cesti Lapac - Gračac, tako i uoči proljeća i početkom proljeća 1944. godine na cesti Bihać - Knin, Nijemci ni u jednom trenutku nisu bili sigurni putnici. Zbog učestalih napada, u situaciji kad im je ta komunikacija bila od životne važnosti, morali su u garnizonima duž ceste držati velike snage. Napadajući ih, najčešće iz zasjeda, u brzo izvedenim prepadima, od 8. februara do kraja marta 1. brigada je - u odnosu na ukupni rezultat i na neprijateljeve gubitke - imala malo izbačenih iz stroja: 10 poginulih i 26 ranjenih.

U štabu brigade, kao i u štabovima bataljona i u komandama četa, za to vrijeme dolazi do znatnih kadrovskih promjena. Od 19. februara komandant brigade je dotadašnji komandant Beogradskog bataljona 1. proleterske brigade major Milan Antončić Velebit, Hrvat rodom iz Gospića, prijeratni podoficir i komunist, iz grupe prvih kraljevačkih partizana. Časlavu Božoviću je u januaru povjerena odgovorna dužnost zamjenika komesara brigade. Komesar brigade Bogde Vujnović je zdušno zastupao stav da bi za zamjenika komesara trebalo postaviti nekog od komesara ili zamjenika komesara bataljona,⁹⁶⁹⁾ ali je prevagnulo mišlje-

Rade~Đapa, n.d. 305.

Mutapović je zapisao njegovu izjavu: »Mislim da bi trebalo da dođe drug Nikica Grković, odlučan i energičan, disciplinovan. Završio kurs pri CK Hrvatske. Teoretske sprema nema bogzna kakve. U borbi od prvog dana. Zamjenik komesara bataljona duže od jedne godine«.

nje da se »dovede dobrog druga sa strane«. Časlav Božović je 7. marta sa zamjenikom komesara 1. bataljona Jovo Marčetićem i komesarima 2. i 3. brigade, Brankom Damjanovićem i Milanom Bastom, te s članom politodjela divizije Jovanom Jovom Barovićem upućen u Drvar na viši partijski kurs CK KPJ. Toga dana je u diviziju došao jedan drugi Božović, potpukovnik Božo, koji je preuzeo dužnost načelnika štaba 6. divizije. Dotadašnji načelnik, Miloš Uzelac, 24. februara je u pratnji šesitorice Ličana otišao u Dalmaciju da bi preuzeo dužnost komandanta 20. divizije. I Božo Božović će uskoro biti poslan u Dalmaciju, na Vis: već 20. marta postavljen je naređenjem Vrhovnog komandanta za komandanta 26. divizije, a komandant 2. ličke proleterske brigade major Dušan Dotlić je preuzeo dužnost načelnika štaba 6. proleterske divizije; njega je 27. marta na dužnosti komandanta 2. ličke brigade naslijedio Dragan Rakić, dotad zamjenik komandanta 1. brigade, kojeg će divizijski komitet - uza sve kritike kazane u januaru - ocijeniti »kao dobrog vojnika, upornog, smjelog i inicijativnog«. Umjesto Milana Baste, koji će poslije višeg partijskog kursa, 2. aprila, primiti dužnost rukovodioca politodjela 20. divizije, u martu je za komesara 3. ličke proleterske brigade postavljen dotadašnji komesar »Božidara Adžije« Gojko Milekić Mali, izraziti primjer izrastanja borca 1. brigade: u nepune dvije godine on je od borca do vodnog delegata i dalje do političkog komesara brigade izrastao toliko da će partijski komitet divizije poslije njegovog dolaska u 3. brigadu kazati da se odmah »dobro snašao« i da »može da zadovolji«.⁹⁷⁰

Osim komandanta brigade i zamjenika komandanta, Milana Dimića i Dragana Rakića, iz štaba brigade je otišao i operativni oficir Miloš Čanković, kojemu je »nedinamična štapska služba nagrizala nerve«. Kad je komandant 3. bataljona, poslije učestalih kritika (sve uglavnom zbog postupka »Božidara Adžije« na Oruglom brdu 8. januara), povučen u štab brigade, Miloš Čanković je uspio uvjeriti i novog komandanta Velebita i ostale odlučujuće drugove da je najbolje rješenje njegova prekomanda u 3. bataljon.

U 1. bataljonu komandant je i dalje Jovo Bursać, ali on će ubrzo, kad se u štabu brigade uspostavi dužnost načelnika štaba, preuzeti tu dužnost, a u 1. bataljon će za komandanta doći iz 2. brigade Milan Tankosić. Komesar bataljona je Miloš Vujnović Lašo. Zamjenik komandanta je bio Branko Vukelić, a zamjenik komesara Jovo Marčetić.

Komandant 2. bataljona je od 19. januara Jandre Žunić, a komesar je Janko Dimić Pop. Zamjenik komandanta Bogde Potkonjak do januara, a od januara Branko Vitas. Zamjenik komesara: Danja Trbulin. Operativni oficir bataljona je bio učitelj Ivan Muhvić, a obavještajni oficir Mile Lemaić, kojeg će ubrzo zamijeniti Mile Potkonjak.

U 3. bataljonu su u drvarskom razdoblju najodgovornije dužnosti preuzeli Miloš Čanković (komandant) i Đuro Ljuština (komesar, do tada v. d. komesara u 4. bataljonu). Njihovi su zamjenici Nikica Kleut, pa Đuro Jovanić Mali Đoko i Nikica Grković, pa Dane Skendžić.

Đuro Drobac je i dalje komandant 4. bataljona, a komesar Božo Pavičić se vratio iz divizijske bolnice i preuzeo svoju staru dužnost od Đure Ljuštine. Njihovi zamjenici su stari: Mirko Dubajić i Božo Šijan.

⁹⁷⁰ Zb. NOR, IX/5, 791.